

NAPIHIREK.

A pesti nagy német színház.

Visszaemlékezés száz év előttre.

Budapest, január 29.

A magyar művelődéstörténetben bizonyosan a Carlyle jellemezte «leghitványabb» dátumok közé tartozik az a száz év előtti nap, mikor a német kultúra diadalmas ünnepet ült Pesten, megnyitva a magyarok fővárosában a kontinens legnagyobb színházát, a német szellemnek és nyelvnek végvárárt a keleten. Ráemlékezni is keserű volna erre a napra, mikor a nádorral élükön magyar történeti nevek viselői buzgólkodtak s örvendeztek annak megérkeztén, ha nem volna itt számunkra a büszke megnyugvás, hogy rövid egynegyed század mulva már győzelmes vetélytársa lett a német kultúrának a magyar kultúra és a magyar nyelv s a magyar nemzeti érzés, hamarosan elsepert mindent, ami utjában állott a kifejlődésüknek.

A bécsi udvari színház filiáléja: a pozsonyi német színház először 1730-ban eresztett ki színészrajt az akkor tulnyomórészt német lakóju Pest-Budára. A század második felében több vándor csapat kereste fel a dunai ikervárosokat és Pesten a Kolbacher-kertben (a mai Reáltanoda-utczában), a Várban a «Vörös sün»-nél (ma is fennálló ház az Iskolatéren, a kapu fölött vörös sün kifaragva), a budai Alsóvárosban pedig a Fő-utczai «Fehér kereszt» vendéglőben mutogatták primitív művészetüket. Állandósult Pesten a német színészet 1771-ben, mikor a pestvárosi tanács színházzá alakította a dunai Rondellát, a «Bagoly odut», amelyről Déryné annyi szomorú emléket tud. A budai oldalon 1783-ban jutottak állandó színházhoz a németek. Ez volt a régi hajóhid melletti deszkabódé (a mai budai kioszk helyén). Ebben játszott később az első magyar színjátszó társaság. Amíg azonban a magyar színészek játszási engedélyt is alig bírtak kikönyörögni maguknak, a Rondella, ahol a németek mulattatták Pest-Buda s a környék magyar nemes urait is, mindennap zsufolvá volt. Sőt mihamar szüknek bizonyult és méltatlannak látszott Pesthez s a német színészekhez. Gondoskodni kellett tehát igazi színházépületről.

A bécsi kapun kívül lévő tért szemelték ki a színház céljaira. Ezt a tért, amelyet 1875-ben Gizella-térnek neveztek el, előbb Széna-térnek, majd a tér északi oldalán állott Harminczad-hivattaltól: Harminczad-térnek, azután, amikor felépült a színház: Theatrum-piacznak, végül a színház pusztulása után: Régi színház-térnek hívták. 1808. május 16-án tették le a színház alapkövét. Pest-Buda minden épkezsláb embere ott volt a parádén. József nádor tette le az alapkövet, amelybe többi közt a következő ajánlást zárták:

«A nemzet pallérozódására, boldogulására, ditsőségére így épült a pesti Nagy Theatrom, vagy Játékszín a Dunának napkeleti partján, kir. szabad Pest várossának királyhoz és nemzethez méltó nagy költségeivel.»

Verset az ünnepségre Czinke Ferencz irt, «az universitas magyar litteratura — professora.» Szólt a «török muzsika» és dörögtek a Gellért-hegyen az ágyuk, miközben a nádor «nemzetiszinü pántlikán» leeresztette az alapkövet.

Négy évig épült a színház. Elkészült 1812. január 30-án. Négy emeletes, roppant palota volt a színház, közel a hajóhidhoz. A nézőtérén háromezerháromszáz ember fért el. Több, mint a berlini, párisi, nápolyi, bolognai és milánói színházakban. Négy emeletes volt a nézőtér is; három emeleten páholyok voltak, a negyedik emelet pedig a «nép és katonaság» helye volt. Ezek azonban, amint hamarosan kiderült, ebben a magasságban éppenséggel semmit sem hallottak abból, amit a színpadon mondtak. Pazarul feldiszítették és kifestették a nézőteret is. Nem sajnálták erre sem az aranyat. Maga a színpad akkora volt, hogy egész lovassereg elfért rajta és úgy volt megszerkesztve az épület, hogy német darabban a

Dunai hajóhidat is be lehetett vonni az előadás keretébe s az épület budai oldalán a színpad mögött természetes panorámát alkottak a budai hegyek, melyekre kilátást lehetett nyitni. Ennek a különös trükknek azonban az lett a következménye, hogy tél idején botosokban és báránybőr ködmönben se lehetett kiállani a hideget a színházban és a hegyekről elszabadult szél gyakran berohant a színpadra, eloltogatta az összes lámpákat és kikergette a publikumot, csak úgy, mint a színészeket. A színházat különben Amon János, bécsi építész tervezte. A megnyitó előadásán azonban, mely 1812. február 9-én volt, mind a kellemetlenségekből még semmi sem vesződött észre. Diszbe öltözött közönség töltötte meg a színházat. A páholyokat a magyar arisztokrácia foglalta el, amelynek annál több köze volt a színházzal, mert belőle került ki az az «Uri részvénytársaság», amely a színházat kibérelte a várostól s az első direktorok valának: Szentiványi Bonaventura Márton gróf és Gyürky Pál; az utánuk valók pedig: Ráday Pál gróf, majd Orczy Lőrincz báró. Továbbá az «Uri részvénytársaság» zsebéből került ki a színházért eleinte járó tizenkétezer forint, évi bér s amikor a színház jövedelmezőbbé tétele végett és a dermesztő hideg kizárása céljából szükségessé vált a színház dunai oldalához ragasztott Redout fölépítése, ezt is 28.500 forint jegyzésével főuraink tették lehetővé. Ezalatt a magyar színészek éheztek a Hacker-szállóban és amikor a német színészek távozása után megkapták az elnyűtt Rondellát, egyszeriben szemet vetett erre is a Verschönerungs Commission és lebontatta a fejük fölött. Erről az időről írja Naplójában Déryné:

«Az intendáns: Kultsár István ur szinte a haját tépte mérgében s tele volt aggodalommal, hogy már vajjon melyik szénataratóba dugjon bennünket a Széna-piaczón, hogy a németek meg ne találjanak bennünket s szét ne rombolhassák még a pajtát is fejünk fölött.»

Ellenben a német színház megnyitásakor intendánskodó Mérey Sándor keményen kötelezte magyar színészeit, hogy a német színház megnyitói előadásán okvetlenül megjelenjenek és segítsenek örülni a kollégáiknak ezen a dicsőséges napon. Tehát, amikor föllebbent a függöny, ott álltak a színpadon két oldalt a magyar színészek; «mind-mind díszöltözetben, — mondja Déryné — a férfiak kardosan; a nők mind díszes uszályos öltözetben» és nagyon meghatottan énekeltek a himnusz. Bizonyos, hogy így rendelődött volna el ez akkor is; ha a magyar társaság intendánsa véletlenül éppen nem udvarolt volna Czibulkánénak; a német társaság énekes primadonnájának; ami titkot szintén Déryné árulja el. S csak Déryné nem asszisztált azon a megnyitói előadásán; inkább «megbetegedett» és még orvosszédésre feláldozta magát.

A német színházbérlo magyar úrak a legnagyobb áldozatoktól sem riadtak vissza, hogy intézetüket megkedveltessék a közönséggel. Kétszáz színészt szerződtettek, akiknek fizetése száznegyvennégyezer forintra rugott; a zenekar évi fizetése tizenkétezer forint volt; a világítás huszonnégyezer forintba került évenként; pazar ruhátart szerezték be, nagyszerű díszleteket festettek a bécsi udvari színházban s még a Várszínházat is új díszletekkel szerelték föl. Sűrűn hozták ide azonkívül vendégszerepelni Bécs leghíresebb színészeit és színésznőit is. A befektetett tőke azonban sem a városnak, amely hatszázezer forintot költött a színházra, sem a bőkezű bérlo-társaságnak nem hozta meg a kívánt hasznot. Az első három esztendőben még csak akadt publikum, bár amikor sokan voltak is; elvesztek a roppant nézőtéren, 1815—18. között azonban; amikor gróf Ráday Pál igazgatta a színházat, már éppenséggel semmi hasznot se hozott a színház, pedig a bérlet árát is leszállította a város s a gróf is, tömegtelen sok kiadást a magáéból fedezett. József nádor tehát, aki nagyon a szívében viselte a német színház sorsát, megértette a városi tanácsossal, hogy segíteni kell a bajon és hamarosan fel kell építeni a Redoutot, amely télen, a főszezonban; türethetőbbé tenné a színházban való maradást s azonkívül új jövedelmi forrást biztosítaná a bérlo-

nek a táncvigmakból. A Redout építésére részvénytársaság alakult, maga a nádor kilenczezer forintot jegyzett; a szépitő bizottság kétszerannyit hajlandó volt fedezni; a száznyczvezezer forint alaptőkét, esetleg meghaladó többlet költséget. Közben, 1818—21. közt Brunsvik János gróf, a színház bérloje; száznyczvezezer forintot vesztett a vállalkozásán. Ugyanigy járt azonban maga a Redout-Társaság is, a Redout fölépítése után, három esztendő alatt százhatszvezezer forintja bánta a német művészetet. 1824—27. közt, amikor Balling Antal és Grimm Fedor bérelték a színházat, már a színészek fizetése se került ki a bevételekből s a színészek az után is a színház ruháiban sétálgattak. 1836-ban pesti ember már nem is akadt, aki hajlandó lett volna kibérelni a színházat. A bécsi hivatalos lapban kellett tehát hirdetni a bérletet s akkor jelentkezett is egy Schmidt Alexander nevű bécsi vállalkozó, aki hat esztendei kísérletezése közben itt csaknem teljesen tönkrement. Ekkor már felvirradt a magyar színészetnek is, állott a Nemzeti Színház. Elmúlt már az idő, amikor a magyar közönséget azzal is mulattatták a német színpadon, hogy kigunyolták a magyarnak ősi intézményeit és szokásait, s ha egy Koháry és Pálffy fejedelmi vagyont költöttek el a bécsi színházak felvirágoztatására; s ha egy Esterházy, egy Erdődy és Csáky esztendőkön át kitünő német színtársulatokat tartottak idehaza a maguk pénzén, most már megszólalt a magyar lélek is és áldozataival hajlékot emelt a magyar színészetnek is.

A német színészet pedig ezután még egy évtizedig tengődött kongó nagy épületében. A drága színház 1846. február elsején leégett s 1849-ben rommá lövette Hentzi a Redoutot is; amiért 1848-ban helyet adott a nemzetgyűlésnek. Ugyanez évben leégett az az ideiglenes fabódé is, amelyet a német színészeknek a régi temető, akkor Ujvásártéren (1858. óta Erzsébettér) emeltetett a város. Még akkor se pusztult el Pestről a német színészet. 1850-ben ideiglenes színházzá alakították át az összelövöldözött Redout nagy termét, de ezt a részvét hiánya miatt, már a következő évben bezárták. 1852-ben újra éledt a német színészet. Állandó, új kőhajlékot kapott az Ujtéren egy részvénytársaság buzgalmából. Ugyanakkor nyílt meg a Gyár-utczában is egy német színház. Végképp megszűnt a pesti nagy német színház emléke is; mikor 1873-ban fölépítették a sivó homoktengerre ültetett virágos ligetben; az Ujtéren a kioskot; Helyén az itt állott német színháznak; a régi nagy színház unokájának. h. ö.

— **Időjárás.** A déli depresszió Olaszország fölött helyét megtartotta és északról a Finn-öböl fölé másik mély depresszió nyomult. E két minimum közé szorult a maximum, amelynek magva Angolország fölött van.

Európában az idő hideg és az északi meg déli részeken jobbra csapadékos és szeles.

Hazánkban az idő borult és helyenkint szeles volt. Az elmúlt 24 óra alatt csapadék az ország délkeleti nagyobb felén fordult elő, mely eső, majd hó alakjában esett le és mennyisége a Nagy-Alföld déli megyeiben a 10 mm.-t is meghaladta (Párdány 23 mm.). A hőmérséklet süllyedt s az éjjeli fagy általános lett, sőt az Északi-Kárpátokban a —10 C. fok alá is szállott a hőmérő. A legmelegebb volt Fiumében, 8 C. fok és a leghidegebb Tátrafüreden, —16 C. fok.

Jóslat: Változékony idő várható helyenkint havazással és lényegtelen hóváltozással.

— **Az angol királyi pár Bécsben.** Az angol királyi pár — mint nekünk Bécsből jelentik, — május 1-én érkezik Bécsbe, ahol a Westbanhofon nagy tinnepélyességgel fogják fogadni. A Burgban vagy Schönbrunnban családi diner lesz. A király egészségi állapotától függ továbbá az is, hogy a királyi pár Schönbrunnban vagy a Hofburgban fog-e lakni. A látogatás második napján déjeuner lesz az angol nagykövetségen. Azonkívül valószínűleg Ferencz Ferdinánd trónörökös kastélyában, a Belvedereben is lesz nagy fogadás.